

Edyta SADOWSKA

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Zamiejscowy w Chorzowie

Być uczniem i nauczycielem – wczoraj i dziś.

Bliżej pedagogiki współbycia

Being a student and a teacher – today yesterday.

Towards the pedagogy of coexistence

Streszczenie

W artykule podjęto próbę analizy sfery doświadczeń życia szkolnego ucznia i nauczyciela, pozostających z dala od Ojczyzny w wyniku rozgrywających się działań wojennych po 1939 roku. Tłem historycznych wydarzeń stają się akcje deportacyjne ludności polskiej po 17 września 1939 r. w głąb ZSRS, następnie ewakuacja żołnierzy i cywiliów na Bliski i Środkowy Wschód.

Autorka w swych rozważaniach podkreśla, iż wraz z potrzebą pomocy zdrowotnej i materialnej koresponduje tu konieczność sprawowania opieki kulturalno-oświatowej i kształcenia dzieci i młodzieży, przebywających nie z własnej woli poza granicami Kraju.

Kontekst traumatycznych doświadczeń, wyniesionych z czasów zawieruchy wojennej, staje się pretekstem do włączenia (poprzez eksplorację wspomnień uczniów i nauczycieli) w dyskusję o współczesny model edukacji, wychowania rozumianych jako spotkanie ucznia i nauczyciela w wymiarze wzajemnego uczenia się, personalizacji działań i pedagogiki współbycia. Ten nurt pedagogiki, zdaniem autorki, podkreśla znaczenie współpracy i życzliwej przestrzeni interpersonalnej, zarówno w odniesieniu do idei szkolnictwa na obczyźnie, jak też współczesnych dociekań pedagogicznych, efektem czego zdaje się wspólna trajektoria nauczyciela–mistrza i ucznia, którym przysługuje sztuka bycia człowiekiem.

Słowa kluczowe: uczeń, nauczyciel, wychowanie, nauczanie, pedagogika personalistyczna, pedagogika współbycia.

Abstract

The article is an attempt to analyze the school experiences of students and teachers living far from their home country – Poland as a result of military/war activities taking place after 1939. The deportation actions of the Polish population deep into the Union of

Soviet Socialistic Republics after September 17, 1939 and then the evacuation of soldiers and civilians to the Near and Middle East became the background of historical events.

The author emphasizes that the need for health and financial support corresponds to the necessity of providing cultural and educational care for the children and teenagers who were forced to stay outside their country.

The context of traumatic experiences resulting from war times serves as a reason for including (through the exploration of students' and teachers' memories) such notions as personalization of action and pedagogy of coexistence into the discussion about the modern model of education perceived as an encounter between the student and the teacher within the sphere of mutual education. In the author's opinion this pedagogical trend highlights the importance of cooperation and kind interpersonal space with reference to both the idea of education in exile and the current educational investigations. The effect of that is the mutual trajectory of the teacher as a master and the student who exercise the art of being a human.

Keywords: student, teacher, education, teaching, pedagogy of personalization, pedagogy of coexistence.

[...] uszanowanie i wykorzystanie dzieciństwa w wychowaniu szkolnym, wymaga czegoś więcej niż profesjonalizmu. Potrzebna jest sztuka rozumienia tego, co ludzi może łączyć, jednoczyć, pomnażać ich dobrą energię. Dzięki owej sztuce bycia można odnaleźć synergetyczne podłoże, będące podstawą prawdziwej więzi pomiędzy nauczycielem i uczniami oraz pośród nich¹.

Wstęp

W przeszłości, którą nie zawsze należy lekceważyć i odrzucać, która uczy szacunku, miłości i poczucia tożsamości każdego człowieka, możemy, i powinniśmy, odnaleźć wiele doświadczeń, koncepcji i poglądów dotyczących edukacji, które z pewnością mogą stać się „wylewną” inspiracją dla współczesnych i przyszłych poszukiwań rozwiązań dla pedagogiki serca, dla pedagogiki dialogu, spotkania, dla pedagogiki personalistycznej, wreszcie dla pedagogiki współbycia. Pedagogika współbycia to szeroko pojmowana teoria innowacyjnej edukacji i samowychowania. To przyjazna przestrzeń interpersonalna, do której wstęp powinien posiadać i nauczyciel, i uczeń. Jak pisze Bronisława Dymara:

¹ Cytat, stanowiący dla autorki niniejszego opracowania myśl przewodnią poczynionych refleksji, jest fragmentem wypowiedzi Bronisławy Dymary, por.: B. Dymara, *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem. Bliżej uczenia się – nauczania kompleksowego i pedagogiki współbycia*, [w:] *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem. Z zagadnień pedagogiki współbycia*. Studia, rozprawy i szkice – z okazji jubileuszu dziesięciolecia serii „Nauczyciele – Nauczycielom”, W. Korzeniowska, A. Murzyn, U. Szuścik (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 91.

[...] istota pedagogiki współbycia wyraża się w całokształcie pozytywnych relacji międzyludzkich opartych na uznawaniu wspólnych wartości oraz tolerancji i szacunku wobec inności drugiego człowieka².

W obszernej dość literaturze przedmiotu co rusz padają słowa o potrzebie kształcenia, profesjonalizmie i etosie nauczyciela³. Jednakże, sięgając do źródeł, Elżbieta Magiera wspomaga się także refleksją Andrzeja Frycza Modrzewskiego, który w swych dziełach uczył i przekonywał:

Zrozumiemy tedy, jak bardzo piękny i użyteczny jest dla ludzi stan nauczycielski, z którego wyszło tylu mistrzów najlepszych umiejętności i z którego tyle korzyści zwykły czerpać wszystkie stany⁴.

Mimo odległości historycznej w przekazie, stanowi on podstawę, fundament funkcjonowania państwa. Jak się okaże, ma to ogromne znaczenie w momencie, kiedy państwo, w swych strukturach formalnoprawnych, przestaje istnieć, lecz nadal trwa, w sercach i umysłach tysięcy deportowanych, prześladowanych, osieroconych, pozostających na wygnaniu, żyjących na obczyźnie – Polaków.

Niech w tym miejscu kwintesencją poczynionych rozważań staną się słowa Jana Pawła II, iż żaden naród nie może istnieć bez swojej historii, bez znajomości swoich korzeni⁵. Dlatego też, tak istotne, z punktu widzenia poruszonej w tytule problematyki, wydaje się sięgnięcie do przekazu i wspomnień zarówno tych, którzy byli uczniami, jak i tych, którzy w ciężkich, traumatycznych warunkach wojny, podejmowali trud nauczania – nauczycieli.

Interesująca też wydaje się implikacja przeszłości dla terażniejszości polskiej szkoły, pożądającej przecież nauczycieli dojrzałych, kreatywnych, z wrodzonym poczuciem obowiązku, gotowych na spotkanie z uczniem – podmiotem oddziaływań pedagogicznych.

² Szerzej zob.: B. Dymara, *Fenomeny integracji i współbycia ludzi*, „Bliżej Przedszkola – magazyn o wychowaniu i edukacji dzieci” 2011, nr 12, por. źródło: <http://blizejprzedszkola.pl/fenomeny-integracji-i-wspolbycia-ludzi,2,1542.html> [dostęp: 20.01.2016].

³ Por. na ten temat: E. Czykwin, *Samoświadomość nauczyciela*, Wyd. II, ORTHDRUK, Sp. z o.o., Białystok 1998; A. Karpińska (red.), *Kreatorzy edukacyjnego dialogu*, Trans Humana, Białystok 2002; D. Tuohy, *Dusza szkoły. O tym, co sprzyja zmianie i rozwojowi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002; E. Perzycka (red.), *Nauczyciel jutra*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006; A. Sajdak, *Edukacja kreatywna*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008; H. Hamer, *Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, VEDA Agencja Wydawnicza, Warszawa 2010; B. Hurst, G. Reding, *Profesjonalizm w uczeniu. Jak osiągnąć sukces*, A. Janowski (Wprowadzenie), J. Stawiński (tłum.), Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011 i in.

⁴ Cyt. za: E. Magiera, *Historyczne konteksty edukacji nauczyciela jutra (Wybrane zagadnienia)*, [w:] E. Perzycka (red.), *Nauczyciel jutra...*, op. cit., s. 13.

⁵ Na podstawie homilii wygłoszonej przez Jana Pawła II w czasie Mszy Św. odprawionej na Placu Zwycięstwa, Warszawa 2 czerwca 1979 r., por. źródło: <http://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x537/homilia-jana-pawla-ii-wygloszona-podczas-mszy-sw-na-placu-zwyciestwa/> [dostęp: 19.01.2016].

Zatem, przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu⁶ uczyniono świat wspomnień o szkole, o nauczycielach i uczniach, jaki pozostał w świecie rzeczywistych, bolesnych doświadczeń wyniesionych z pobytu na „niehumanitarnej ziemi”⁷, dopełnionych obrazem pracy i nauki poza krajem, na obczyźnie.

Tłem historycznych wydarzeń stają się akcje deportacyjne ludności polskiej w głąb ZSRS, będące następstwem agresji Związku Sowieckiego na Polskę 17 września 1939 r., następnie etap tworzenia Polskiej Armii na Wschodzie, pod dowództwem gen. Władysława Andersa oraz ewakuacja żołnierzy i cywilów na Bliski i Środkowy Wschód⁸.

Eksploatacja literatury memuarystycznej, wraz z nutą wspomnień prozatorskich i poetyckich, zawartych na łamach prasy polskiej, ukazującej się przy tworzonych na obczyźnie ośrodkach życia kultury polskiej⁹, tylko wydatnie podkreślają, iż wraz z potrzebą pomocy zdrowotnej i materialnej silnie koresponduje konieczność sprawowania opieki kulturalno-oświatowej i kształcenia dzieci, i młodzieży przebywających nie z własnej woli poza granicami Kraju. Źródłem służącym opracowaniu stały się, w głównej mierze, zasoby archiwalne Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie (dalej: CBW), literatura memuarystyczna, piśmiennictwo z zakresu przedmiotu rozważań oraz własne doświadczenia autorki jako dydaktyka.

Metodą pomocną i wykorzystaną w opracowaniu okazała się analiza krytyczna materiałów i źródeł archiwalnych, dostępnych w postaci między innymi wybranych na potrzeby opracowania wspomnień prozatorskich, felietonów, utworów poetyckich dzieci, młodzieży polskiej oraz nauczycieli przebywających na terytorium ZSRS, na Bliskim i Środkowym Wschodzie, opublikowanych w większości na łamach czasopism polskich ukazujących się na obczyźnie w latach 1941–1945 na Bliskim i Środkowym Wschodzie, takich jak: „Ochotniczka. Pismo PSK”, „Polak w Afryce” oraz „Polak w Iranie”. Interpretacji posłużył także materiał ikonograficzny zawarty w ww. czasopismach i literaturze przedmiotu.

⁶ Ramy artykułu pozwalają na zasygnalizowanie, jedynie, poruszonej problematyki – [przyp. autorki].

⁷ Określenie użyte po raz pierwszy przez rotmistrza w Dowództwie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (dalej: PSZ) w ZSRS, autora referatu „do spraw zaginionych jeńców ze Starobielska, Kozielska i Ostaszkowa”, Józefa Czapskiego i posłużył jako tytuł do wojennych wspomnień, zob.: J. Czapski, *Na niehumanitarnej ziemi*, Instytut Literacki, Paryż 1962.

⁸ Szerzej na ten temat zob. m.in.: *Biała księga. Fakty i dokumenty z okresu dwóch wojen światowych* (zebrał częściowo i przełożył i w przypisy opatrzył W. Sukiennicki), Instytut Literacki, Paryż 1964; P. Żaroń, *Armia polska w ZSRR, na Bliskim i Środkowym Wschodzie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1981; Z. Dunin-Wilczyński, *Wojsko Polskie w Iraku 1942–1943*, Mikromax, Warszawa 1993; P. Żaroń, *Armia Andersa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000; Z. Wawer, *Armia Generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942*, Bellona, Warszawa 2012.

⁹ Szerzej o tym zob.: E. Sadowska, B. Urbanowicz, *Edukacja historyczno-kulturalna w Szkołach Junaków i Młodszych Ochotniczek (1941–1948)*, Wydawnictwo WSL, Częstochowa 2015 i in.

Celem podjętych rozważań, na bazie dokonanej interpretacji wybranych „jednostek tekstowych”, była próba ukazania ucznia i nauczyciela we wspólnym, jakże trudnym, bo okupionym czasem wojny, dialogu edukacyjnym, który, w tym świetle, może stać się bogatym zaczynem treści, usilnie dziś, z większym lub mniejszym skutkiem, wypracowywanym przez polską szkołę.

Nauczyciele i uczniowie – współtwórcy polskiej szkoły na obczyźnie

Historia pozostawiła dla potomnych ślad, iż społeczeństwo polskie, świadome ogromu zniszczeń i skutków polityki eksternistycznej prowadzonej od września 1939 roku przez okupanta w kraju, przez walkę cywilną próbowało równoważyć poniesione straty materialne i ludzkie zarazem. Pełnym obliczem tej postawy była konspiracyjna działalność polskiego szkolnictwa, a na obczyźnie praca wielu ośrodków, w których funkcjonowały polskie szkoły¹⁰.

Warto przywołać w tym miejscu opinię Janusza Wróbla mówiącą, iż:

[...] epopeja polskiej ludności cywilnej, która opuściła w dramatycznych okolicznościach Związek Sowiecki wraz z armią gen. Władysława Andersa, jest chyba najbardziej niezwykłym rozdziałem historii polskiej diaspory. Po raz pierwszy w dziejach naszego kraju tak liczna grupa ludności polskiej znalazła się w odległych i egzotycznych regionach świata: na Bliskim i Środkowym Wschodzie, w Indiach, Afryce, Meksyku i Nowej Zelandii.

I dalej konstatuje –

[...] te odległe kraje [...] stały się miejscem pobytu kilkudziesięciu tysięcy dawnych mieszkańców Podola, Polesia, Wołynia i innych regionów Polski Wschodniej, okupowanych po 17 września 1939 r. przez Związek Sowiecki¹¹.

Istotnie, obok ludności cywilnej, starców i kobiet, były także polskie dzieci, które w wyniku deportacji po 17 września 1939 r. znalazły się na terytorium ZSRS, by stamtąd, ewakuowane, kontynuować naukę na Bliskim i Środkowym Wschodzie, a następnie w Afryce Wschodniej i Południowej, Meksyku czy Nowej Zelandii¹².

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Cyt. za: J. Wróbel, *Uchodźcy polscy ze Związku Sowieckiego 1942–1950*. Seria: „Monografie”, t. 8, Instytut Pamięci Narodowej, Łódź 2003, s. 7.

¹² Por. na ten temat: K. Barański, *W trzy strony świata. Szkolnictwo polskie poza granicami kraju w czasie drugiej wojny światowej*, Caldra House LTD, Sussex, Anglia 1991.

Fot. 1. Polskie dzieci w ZSRS. Źródło: S. Mora, P. Zwierniak, *Sprawiedliwość sowiecka*, WP Sztab Generalny. Biblioteka służbowa, Włochy 1945, [b.p. – wklejka] [Centralna Biblioteka Wojskowa (dalej: CBW), sygn. 242340].

Fot. 2. Dziewczęta – Junaczki czekające na umundurowanie – ZSRS. Źródło: „Ochotniczka. Pismo PSK” 1944, rok II, nr 5, s. 14 [CBW, sygn. 06574].

Fot. 3. Dzieci polskie wraz z opiekunami – Środkowy Wschód. Źródło: „Ochotniczka. Pismo PSK” 1944, rok II, nr 6, s. 15 [CBW, sygn. 06574].

Fot. 4. Nauczycielki–Ochotniczki w towarzystwie swoich najmłodszych wychowanków Źródło: A. Falkiewiczowa, Z najmłodszymi. „Ochotniczka. Pismo PSK” 1944, rok II, nr 7–8, s. 34 [CBW, sygn. 06574].

Literatura przedmiotu w tym zakresie mówi nam o trzech okresach obejmujących zjawisko uchodźstwa cywilnego, które stanowiły również o rozwoju polskiej oświaty i szkolnictwa na obczyźnie. Okres I obejmuje lata 1940–1942, okres II: 1942–1945 i okres III: 1945–1947¹³.

¹³ Szerzej na ten temat por.: J. Draus, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993, s. 50.

Inicjowanie polskich szkół były trudne, brakowało wielu podstawowych pomocy naukowych, także zaplecze lokalowe mogło pozostawiać wiele do życzenia.

W murowanych blokach na lotnisku, przeważnie nie pokrytych dachem, dzieci siedziały na ceglach, tworząc koło, a w środku tego koła nauczyciel lub nauczycielka stojąc uczył, wykladał, przesłuchiwał, notował. O kilka metrów dalej usadowiło się inne koło, w tym samym bloku i pod tym samym gołym niebem. To była inna klasa. Nie było ławek, stołów, katedr, tablic, ba, nie było książek, nie było map, nie było żadnych pomocy szkolnych. [...] ¹⁴.

W afrykańskich wspomnieniach nauczycielki pracującej z dziećmi czytamy:

Pod drzewami – resztką niedawnej puszczy – zasiadły gromadki dzieci. To poszczególne klasy zebrały się na lekcje, które wyglądały raczej na jakieś zebrania. Jedyным zaopatrzeniem dzieci są zeszyty i ołówki, powyciągane z tobołków, a jedynym źródłem wiedzy – pamięć nauczyciela – pamięć zabita przejściami, gnębiona malarią i zarem afrykańskiego słońca [...] ¹⁵.

Fot. 5. Dzieci polskie w Afryce. Źródło: „Polak w Iranie” 1943, R. II, nr 32, s. 5 [CBW, sygn. 08637].

Misji, jakiej podejmowali się nauczyciele, wychowania i zapewnienia nauki dzieciom, którym wojna zabrała dzieciństwo i przerwała naukę w szkole, towarzyszyła jednakże ogromna chęć i energia do działania:

¹⁴ Por.: *Szkola polska w Teheranie*, „Polak w Iranie” 1943, Rok II, nr 27, s. 7 [CBW, sygn. 08637].

¹⁵ „Polak w Afryce” 1944, s. 2 [CBW sygn. 08638].

Widzę, że praca nasza nie idzie na marne i nie bez dumy stwierdzam, że jesteśmy narodem żywotnym, umiejącym sobie radzić w najtrudniejszych warunkach. Da Bóg, że przetrzymamy i ten ostatni etap naszej tułaczki i przeprowadzimy tę naszą gromadę do Wolnej Ojczyzny¹⁶.

Fot. 6. Wspólny spacer – Ochotniczki i Junacy. Środkowy Wschód. Źródło: A. Falkiewiczowa, Z najmłodszymi. „Ochotniczka. Pismo PSK” 1944, rok II, nr 7–8, s. 34 [CBW, sygn. 06574].

Ogromny trud i wysiłek pracy w wymiarze społecznym i kulturalnym podejmowali nauczyciele, by zapewnić ciągłość nauczania, wyrównać braki, uczyć i wychowywać przyszłych obywateli.

Eksploracja treści artykułów publikowanych na łamach prasy z interesującego nas okresu pozwala sądzić, iż zarówno dla ucznia, jak i dla nauczyciela był to czas gotowości podejmowania drogi wychowania ku człowieczeństwu.

Nauczyciele i uczniowie – w drodze do edukacji jutra

Proces edukacji jest procesem wielopodmiotowym. Niewątpliwie, podmiotami tego procesu są, w głównej mierze, uczeń i nauczyciel. Ale głównym postulatem edukacji, wydaje się, iż winno być dążenie do zmiany w uczniu, bowiem:

¹⁶ Ibidem, s. 2.

Celem szkolnej nauki powinno być [...] rozwijanie człowieka. Nie matematyka, historyka, biologa, polonisty, ale człowieka. W tym sensie całe szkolne nauczanie jest edukacją humanistyczną, służącą lepszemu poznaniu człowieka i świata, w którym przyszło mu żyć. Młody człowiek powinien nauczyć się rozwijać nieustannie swoją osobowość, być otwartym na spotkanie z innym, świadomie uczestniczyć w życiu społecznym i kulturalnym. Dokonywać wyboru wartości, sprostać wyzwaniom współczesnego świata, brać aktywny udział w jego przemianach¹⁷.

To nauczyciel jest głównym sprawcą zmian w edukacji szkolnej ucznia. Szkoła może stać się, cytując Jerzego Kujawińskiego¹⁸, „Domem Radości”, a jest to uwarunkowane przede wszystkim sytuacją, w której:

[...] dominuje dialog wolnych i równouprawnionych osób, w której rozmówcy wspólnie poszukują prawdy oraz wspólnie i (lub) samodzielnie tworzą nowe i pożyteczne wartości, dobrze służące zaspokajaniu ważnych potrzeb własnych i cudzych. Taką szkołę postępu pedagogicznego można nazwać także „Szkołą odkrywczą i kreatywnej aktywności prospołecznej uczniów i nauczycieli”, tzn. Szkołą działającą *pro publico bono*¹⁹.

Ponadto, warto pamiętać, że dialog szkolny jest najlepszym sposobem na zainicjowanie samodzielności wśród uczniów, a samodzielne uczenie się uczniów, na każdym poziomie edukacji, a edukacji elementarnej szczególnie, jest relatywnie najlepszą metodą rozwijania indywidualności uczniów, gdyż pozwala im samokierować własną aktywnością, którą powinien wspierać także nauczyciel.

Pedagogika, w której nauczyciel i uczeń wychodzą na spotkanie jest sferą, zdaniem Dymara, duchowej przestrzeni – metaprzestrzeni:

[...] wyrasta z marzeń o więzi i szczęściu zarówno dziecka, jak i nauczyciela, które mogą się spełniać w toku innowacyjnej, dobrej edukacji. [...] Duchowa przestrzeń pedagogiki współbycia wynika z dobrego funkcjonowania i współdziałania osób uczących się²⁰.

Współbycie jest znacznie czymś więcej niż współpraca i współdziałanie. Stanowi taką relację interpersonalną, w której akceptacja dla pewnych wspólnych idei, celów, przedsięwzięć, kierunków myślenia, bądź uświadomienie sobie przez partnerów dialogu wspólnoty emocjonalnej, intelektualnej i duchowej – wyzwała poczucie sensu, satysfakcji i radości bycia. W relacji tej zarówno doro-

¹⁷ Por.: M. Skrzypczyk, *Głos z „prowincji”*, [w:] *Edukacja humanistyczna w nowym stuleciu. Rola humanistyki w kształtowaniu świata wartości i postaw młodych Polaków*, K. Chmielewska (oprac. red.), Instytut Badań Literackich PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006, s. 62.

¹⁸ J. Kujawiński, *Postęp pedagogiczny w szkole*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008.

¹⁹ Ibidem, s. 141.

²⁰ Szerzej o tym zob.: B. Dymara, *Dziecko w świecie edukacji. Przykłady zajęć kompleksowych. Bliżej integracji osoby i pedagogiki współbycia*, Seria: „Nauczyciele – Nauczycielom”, t. XIX, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 170–171.

śli, jak też młodzież i dzieci uczą się wnikliwości poznawczej i przetwarzania wiedzy w mądrość.

Dlatego też warto „podsycać” aktywność uczniów, już od początków edukacji, bo to na niej opiera się koncepcja pedagogiki personalistycznej, w której nurt wpisuje się pedagogika współbycia. Zatem tylko życzliwość, przyjacielskość, miłość, samodzielność i poczucie wolności nauczycieli oraz uczniów – to wartości elementarne, wyjściowe, niezbędne w kompleksowym uczeniu się, generują one wiele innych cech – podstaw tworzonej pedagogiki współbycia.

Podsumowanie

Edukacja spełniała i spełnia zawsze istotną rolę w życiu każdego narodu – przekazuje bowiem dziedzictwo, literackie i kulturowe, hołubi język ojczysty, stoi na straży wartości duchowych. Dlatego warto podkreślić, iż dzieje polskiej szkoły na obczyźnie na trwałe wpisały się w losy ucznia i nauczyciela, których postrzega się jako jej głównych współtwórców i beneficjentów. Można bez przeszkód czerpać bowiem z elementarnych podstaw i zasad wychowania, które „kiedyś już były”, sprawdziły się i dały owoc w postaci następnych pokoleń.

Czas wojny pokazał, że bez ucznia nie istnieje, nie może funkcjonować nauczyciel. I dla ucznia nauczyciel winien pozostawać wzorem, autorytetem w jego wychowaniu osobowym. Ale współczesna szkoła winna uczyć nie tylko umiejętności uczenia się, także umiejętności życia, afirmacji życia, postrzegania piękna, zdolności do zachwyty, zauważenia wartości. I aby stworzyć wspólną przestrzeń edukacyjną i odpowiedzieć tym samym na wyzwania, jakie stoją przed nami – uczestnikami, współtwórcami takiej edukacji, winniśmy ją bardziej zhumanizować, spersonalizować, uczynić ludzką i przyjazną.

Jeżeli przyjmijemy, że cały proces edukacyjny będziemy traktować jako dogłębną implikację ku wartościom, to w istocie mogą one stanowić rdzeń nauczania i uczenia się. Wówczas zainicjowany zostanie proces edukacji efektywnej, służącej wielostronnemu rozwojowi ucznia. W tym rozumieniu edukacja „[...] staje się procesem jego interakcji [ucznia – wtrąc. E.S.] wokół wartości, co staje się możliwe, gdy «przenikają» one cały proces kształcenia i wychowania”²¹.

Pedagogika jest nauką o wychowaniu, natomiast w koncepcji pedagogiki współbycia ma ono już charakter spotkania, służy wzajemnemu porozumiewaniu się ucznia i nauczyciela, polega na współbyciu i kreatywnym rozwoju. Pedagogika współbycia, powiedzielibyśmy także, współlistnienia, współtworzenia procesu nauczania–uczenia się, jest istotnym zaproszeniem do „szkoły jutra”, „szko-

²¹ Cyt. za: A. Śniegulska, *Nauczyciel–wychowawca w obliczu wyzwań edukacji aksjologicznej*, [w:] *Aksjologiczne horyzonty wychowania człowieka XXI wieku*, Z. Frączek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 154–155.

ły przyszłości”, w której wspólna trajektoria nauczyciela–mistrza i ucznia, staje się sztuką bycia człowiekiem.

Tylko czy dla każdego...?

Bibliografia

- Barański K., *W trzy strony świata. Szkolnictwo polskie poza granicami kraju w czasie drugiej wojny światowej*, Caldra House LTD, Sussex, Anglia 1991.
- Biała księga. *Fakty i dokumenty z okresu dwóch wojen światowych* (zebrał częściowo i przełożył i w przypisy opatrzył W. Sukiennicki), Instytut Literacki, Paryż 1964.
- Czapski J., *Na nieludzkiej ziemi*, Instytut Literacki, Paryż 1962.
- Czykwini E., *Samoświadomość nauczyciela*, Wyd. II, ORTHDRUK, Sp. z o.o., Białystok 1998.
- Draus J., *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993.
- Dunin-Wilczyński Z., *Wojsko Polskie w Iraku 1942–1943*, Mikromax, Warszawa 1993.
- Dymara B., *Dziecko w świecie edukacji. Przykłady zajęć kompleksowych. Bliżej integracji osoby i pedagogiki współbycia*, Seria: „Nauczyciele – Nauczycielom”, t. XIX, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Dymara B., *Fenomeny integracji i współbycia ludzi*, „Bliżej Przedszkola – magazyn o wychowaniu i edukacji dzieci” 2011, nr 12, por. źródło: <http://blizejprzedszkola.pl/fenomeny-integracji-i-wspolbycia-ludzi,2,1542.html> [dostęp: 20.01.2016].
- Dymara B., *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem. Bliżej uczenia się – nauczania kompleksowego i pedagogiki współbycia*, [w:] *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem. Z zagadnień pedagogiki współbycia*. Studia, rozprawy i szkice – z okazji jubileuszu dziesięciolecia serii „Nauczyciele – Nauczycielom”, W. Korzeniowska, A. Murzyn, U. Szuścik (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Hamer H., *Klucz do efektywności nauczania*. Poradnik dla nauczycieli, VEDA Agencja Wydawnicza, Warszawa 2010.
- Hurst B., Reding G., *Profesjonalizm w uczeniu. Jak osiągnąć sukces*, A. Janowski (Wprowadzenie), J. Stawiński (tłum.), Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.
- Karpińska A. (red.), *Kreatorzy edukacyjnego dialogu*, Trans Humana, Białystok 2002.
- Kujawiński J., *Postęp pedagogiczny w szkole*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008.
- Magiera E., *Historyczne konteksty edukacji nauczyciela jutra (Wybrane zagadnienia)*, [w:] E. Perzycka (red.), *Nauczyciel jutra*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Mora S., Zwierniak P., *Sprawiedliwość sowiecka*, WP Sztab Generalny. Biblioteka służbowa, Włochy 1945.
- Perzycka E. (red.), *Nauczyciel jutra*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006;
- Sadowska E., Urbanowicz B., *Edukacja historyczno-kulturalna w Szkołach Junaków i Młodszych Ochotniczek (1941–1948)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, Częstochowa 2015.
- Sajdak A., *Edukacja kreatywna*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

- Skrzypczyk M., *Głos z „prowincji”*, [w:] *Edukacja humanistyczna w nowym stuleciu. Rola humanistyki w kształtowaniu świata wartości i postaw młodych Polaków*, K. Chmielewska (oprac. red.), Instytut Badań Literackich PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.
- Szkoła polska w Teheranie*, „Polak w Iranie” 1943, Rok II, nr 27.
- Śniegulska A., *Nauczyciel–wychowawca w obliczu wyzwań edukacji aksjologicznej*, [w:] *Aksjologiczne horyzonty wychowania człowieka XXI wieku*, Z. Frączek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004.
- Tuohy D., *Dusza szkoły. O tym, co sprzyja zmianie i rozwojowi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Wawer Z., *Armia Generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942*, Bellona, Warszawa 2012.
- Wróbel J., *Uchodźcy polscy ze Związku Sowieckiego 1942–1950*. Seria: „Monografie”, t. 8, Instytut Pamięci Narodowej, Łódź 2003.
- Żaroń P., *Armia Andersa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Żaroń P., *Armia polska w ZSRR, na Bliskim i Środkowym Wschodzie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1981.

Czasopisma

- „Ku wolnej Polsce. Tygodnik Wojska Polskiego na Środkowym Wschodzie”.
- „Ochotniczka. Pismo PSK”.
- „Polak w Afryce”.
- „Polak w Iranie”.

Netografia

- <http://blizejprzedszkola.pl/fenomeny-integracji-i-wspolbycia-ludzi,2,1542.html> [dostęp: 20.01.2016].
- <http://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x537/homilia-jana-pawla-ii-wygloszona-podczas-mszy-sw-na-placu-zwyciestwa/> [dostęp: 19.06.2016].